

**ՃԱՄԲԱՐ, ԿԱՄԱՐ, ՄԵՆԵԱԿԵՎ ՄԻ ՔԱՆԻ ԱՅԼ ԲԱՌԵՐԻ
ՍՏՈՒԳԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՇՈՒՐՁ**

DOI: 10.54503/2738-277X.2025.1(22)-107

Զաքարյան Հովհաննես

բանասիրական գիտությունների թեկնածու,
«Տաթև» ԳԿՀ, լեզվաբանության բաժանմունքի ղեկավար.
hovzakaryan@yahoo.com

Բանալի բառեր. հ.-ե. նախալեզու, ձայնդարձ, արմատային տարբերակներ, սկզբնահնչյուն, սահող s-, աճական, ածանց:

Նախաբան

Սույն ուսումնասիրությունը վերաբերում է հ.-ե. *(s)k(h)eu- «ծռել, թեքել; հարթել» արմատից ծագած հայերեն մի քանի բառերի ստուգաբանությանը, որոնք մինչ այժմ համարվել են կա՛մ անհայտ ծագման, կա՛մ փոխառյալ: Նպատակն է ցույց տալ, որ դրանք հընդեվրոպական ծագման բնիկ հայերեն բառեր են: Մա կարևոր է հայերենի բառապաշարի բնիկ՝ հնդեվրոպական շերտի գիտական ուսումնասիրության ամբողջացման առումով: Ստուգաբանված կամ վերաստուգաբանված են *ճամբար* «վրանատեղի», *ճամբայ* (*ճանապարհ*), *ճամբրուկ* (*ճամպրուկ*), *շավիղ*, *կամար*, *կամուրջ*, *կամարտել* «սահմանագծել», *սենեակ*, *խրճիթ* բառերը: Այդ ստուգաբանություններն էլ հենց հողվածի գլխավոր նորույթն են: Առաջարկվող ստուգաբանական վարկածները հաստատելու նպատակով կատարվել են հնչյունական, ձևությային և իմաստային վերլու-

1 Ներկայացվել է 01.06.2025, գրախոսվել՝ 22.09.2025:

ծություններ, ներքին ու արտաքին համեմատություններ և վերականգնումներ: Օգտագործվել են նաև բարբառային տվյալներ:

Հետազոտության ընթացքը և արդյունքները

Հ.-ե. *(s)k(h.)eu- «ծռել, թեքել; հարթել» արմատից մինչ այժմ բխեցված հայերեն բառեր են՝ *խեղ, կաղ, կեղ* «ծուռ, թյուր, թերի», *կեղծ, խեղծ, շուրջ, շուրթն, շեղ, շաղ* «կապ», *շաղիլ* «շփոթվել, սխալվել», *շարժել, շիլ, շինի (շլինք), խլեզ, խլինդ* «կոճղեզ», *խոլոր* «խեթ», *խողովակ, խոյլ* «պալար», *խուլ, խուն* «սակավ», *խունդ* «կնճիռ», *խրաց* «կոշկաթել, բաճկոնի թել»² և այլն: Այդ արմատը՝ իր ճյուղավորումներով ու ածանցյալներով հանդերձ, ներկայացված է հետևյալ աղբյուրներում. *kh.em-/*(s)kam- «1. ծռել, թեքել, կորացնել, ոլորել, 2. հարթել»³, *(s)k(h)el- «թեքել, ծռել, հենել, ծուռ, շրջված, խեղաթյուրված» (ՀՄԲ, 326, խեղ), *(s)kreu- «պտտել, շրջել, ծռել» (ՀՄԲ, 595, շուրթն, շուրջ), *kelg'- «ոլորվել, գալարվել, նենգություն, կեղծիք» (ՀՄԲ, կեղծ), *(s)kamb-/*(s)kemb- «ոլորվել, թեքվել»⁴, (s)kel-4/*klā-/*klō- «կռանալ, ծուռ» (Պոկ., № 1725), (s)keng- «կաղ, թեքություն» (Պոկ., № 1732), (s)ker-3 «շրջվել, թեքվել» (Պոկ., № 1737), (s)kerb(h)-/*(s)kreb(h)-/*(s)kremb- «շրջվել, ոլորվել» (Պոկ., № 1742), *(s)k(')amb- «ծուռ»⁵, *(s)kAng'- (kh-) «կաղալ» (Նիկ.), *(s)kaur- (-kh-) «կաղ, ծուռթաթ» (Նիկ.) են: Ըստ այդ աղբյուրների՝ տվյալ արմատը ունի իմաստային բազմապիսի զարգացումներ:

² Տե՛ս **Գ. Զահուկյան**, *Հայերեն ստուգաբանական բառարան* (այսուհետև՝ ՀՄԲ), Ե., 2010:

³ Տե՛ս *Wiktionary*.- <https://en.wiktionary.org/wiki> (այսուհետև՝ ՎԲԱ), Proto-Indo-European *kh₂em-:

⁴ **J. Pokorny**, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bern-München, 1959 (<http://dnghu.org/indoeuropean.html>) (այսուհետև՝ Պոկ.), № 1715:

⁵ **S. Nikolaev**, *Database of Indo-European etymology*. — http://starling-rinet.ru/cgi-in/response.cgi?root=config&morpho=0&basename=\data\ie\piet&first_ (այսուհետև՝ Նիկ.):

Այդ զարգացումները հիմք են տալիս **(s)k(h.)eu-* «ծռել, թեքել; հարթել» արմատից բխեցնելու նաև հայերեն *ճամբար, ճամբայ, ճամբրուկ, շավիղ, կամար, կամուրջ, սենեակ, խրճիթ* և այլ բառեր, որ մինչ այժմ համարվել են կա՛մ անհայտ ծագման, կա՛մ փոխառ-յալ: Ներկայացնենք այդ բառերը հերթականությամբ:

Ճամբար (ճանբար, ջամբար) «1. (ժամանակավոր) բնակա-տեղի, 2. վրանատեղի, 3. բանակատեղի, 4. (փխբ.) բանակ, 5. (հնց.) ծանրոց, ուղեբեռ» (որից՝ *ճամբարակ* (հայկական տեղանուն)) բառը Հ. Աճառյանը, հետևելով Հ. Հյուբշմանին, համարել է փոխա-ռություն պիլ. čambar «շրջանակ» բառից՝ ենթադրելով, որ դա «ու-նեցած պիտի լինի նաև «բանակ» նշանակությունը»: Իմաստային անցման հիմնավորումն այն է, որ «առհասարակ «խումբ» նշա-նակող բառերը կապ ունին «բոլորակ» գաղափարի հետ. հմմտ. *գունդ, պար, տձկ. թօփ* են. ներկայ դեպքում հմմտ. յատկապես՝ *գումարտակ* «1. բանակ, 2. մանեակ»⁶: Այս բացատրության համար նաև հղում է արվել արդի գրական հայերենում անգործածական *ճամբար* «1. մանյակ, 2. վարսակալ, գլխի ժապավեն, 3. ժանյակ» համանունին, որը դուրս է բերվել պիլ. čambar «գլխի կապ» ձևից (ՀԱԲ, 3, 179-180)⁷: Գ. Ջահուկյանը համամիտ է Հ. Աճառյանին (ՀՄԲ, 487): Կարծում ենք՝ այս տեսակետը թույլ է հիմնավորված, քանի որ *ճամբար* «բ(ա)նակատեղի» բառի համար ո՛չ հին, ո՛չ էլ միջին ու նոր պարսկերենում հոմանիշ չի հայտնաբերվել: Մինչդեռ

⁶ Տե՛ս **Հ. Աճառյան**, *Հայերեն արմատական բառարան* (այսուհետև՝ ՀԱԲ), հ. 3, Ե., 1977, էջ 180:

⁷ Որոշ բարբառներում հանդիպում է *ջամբար (ջոմբար)* «1. գլխաշոր, փաթաթան, քնթկալ, 2. օղակ, կեռ, 3. անիվի երկաթե կամ ռետինե շրջանակ» (որից՝ *ջամբար-դագի (ջամբարլաչիկ)* «չամբարի տակից կապվող եռանկյունաձև լաչակ») բառը (*Հայոց լեզվի բարբառային բառարան*, հ. 4, Ե., 2008, էջ 374), որը թերևս փոխառու-թյուն է պարսկերեն čambar «1. վզկապ, գլխակապ, ճակատակապ, 2. անիվի կամ տակառի շրջանակ» ձևից (ՀԱԲ, 3, 179-180):

պարզվում է՝ *Ճամբար* «բ(ա)նակատեղի» բառը թե՛ իմաստով, թե՛ ձևով շատ ավելի համոզիչ գուգահեռներ ունի ռոմանական և բալթիական լեզուներում: Դրանցից են լատ. *campus* «1. դաշտ, ասպարեզ, 2. բնակատեղի, 3. կրթավան» բառը (դրանից սերված ֆր. *champ* «դաշտ», նույն աղբյուրից փոխառված անգլ. *camp* «1. ճամբար, 2. վրանատեղի, 3. գիշերել, ճամբարել են», *champ* «1. դաշտ, 2. (ճարտ.) այն դաշտը կամ հիմքը, որի վրա բարձրաքանդակ է փորագրված, 3. վահանի մակերեսը, 4. ճամբարել պատմական եկեղեցուն», *chamber (chambre)* «1. սենյակ, սենյակների խումբ, 2. ննջարան, 3. դահլիճ, 4. պալատ, 5. ատյան (պետական, դատական), գրասենյակ, 6. խցիկ, բանտախուց [կամերա] են»), լատ. *camera* «սենյակ, ննջարան» (դրանից փոխառյալ անգլ. *camera* «1. խուց, 2. լուսախցիկ, 3. դատավորի առանձնասենյակ, 4. կամարակապ շինություն, թաղածածկ սենյակ»), լատվ. *kampis* «ճամբար» (Պոկ., № 834, *kam-p- «կռնալ, թեքություն, անկյուն») և այլն: Այդ բոլորի նախաձևն է հ.-ե. <*kh.em-(p-) «1. ծռել, թեքել, կորացնել, ոլորել, 2. հարթել» արմատը՝ իր *(s)kam- տարբերակով (ՎԲԱ, *kh.em-): Հետաքրքիրն այն է, որ ռոմանական ու բալթիական ծագման այս բառերը ոչ միայն համադրելի են հայերենի հետ թե՛ ձևով, թե՛ իմաստով, այլև ունեն իմաստային ավելի ընդարձակ ճյուղավորում, քան իրանական լեզուներում: Ռոմանական ու բալթիական ծագման բառերը թույլ են տվել վերականգնելու նախաձև, որն ունի իմաստային երկու կարևոր բաղադրիչ՝ «հարթ» և «բոլորակ»: Խնդիրն այն է, որ ճամբար ստեղծվում է հարթ տեղում՝ շրջանաձև կամ այլ դասավորությամբ խփելով վրաններ: Հ.-ե. նշված նախաձևը բնականաբար ընդհանուր է նաև հայերենի համար, և իրավունք ունենք համարելու, որ դրա ժառանգորդներից (անմիջական ածանցյալներից) մեկն է հայ. *Ճամբար* «բ(ա)նակատեղի» բառը: Հետևաբար դրա համար առաջարկվում է *ճամբ-ար* <*sk'ham -bh-<*kh.e-m-<*(s)k(h.)

eu- «ծռել, թեքել; հարթել» ստուգաբանությունը» (*m-ն և *bh-ն ածականներ են) (-ար ածանցի համար հմմտ. *գալ-ար, պալ-ար, պատահ-ար, կերպ-ար, տիպ-ար, հաճ-ար* են):

Այս օրինակը ցույց է տալիս, որ հայերեն և իրանական բառերի միջև որևէ նմանության առկայությունը բավարար պատճառ չէ դրա վրա սկսելու և հայերեն բառը ամեն գնով իրանական փոխառություն ներկայացնելու համար: Պետք է նախ փորձել ապացուցել հայերեն բառի բնիկ հ.-ե. ծագման վարկածը: Առավել ևս, եթե կան հ.-ե. այլ լեզուների զուգահեռներ, որոնք նույնպես նման են հայերեն բառին: Բնիկ ծագման վարկածն ապացուցելու անհնարինության դեպքում միայն կարելի է դիմել իրանական փոխառության վարկածին¹⁰:

Ճամբարակ «1. ճոպան, 2. կաշվե ամուր փոկ, 3. գութանի շղթա»¹¹ բառի համար Հ. Աճառյանը վերականգնել է պիլ. *čambarak

⁸ Ծ<*sk'h համապատասխանության վերաբերյալ տե՛ս **Հ. Զաքարյան, Ճ սկզբնահնչյունով մի քանի բառերի ստուգաբանություն.** - «Շիրակի հայագիտական կենտրոն. Գիտական աշխատություններ», 1-2 (22), 2019 (խմբ.՝ Ս. Հայրապետյան), Գյումրի, էջ 228-238:

⁹ Այսօր ոչ մեկի մտքով չի անցնի ռուս. ок-/оч- արմատից փոխառյալ համարել հայ. *ակ-/աչ-* արմատը (կամ հակառակը), անգլ. door-ից փոխառյալ համարել հայ. *դուռ*-ը և այլն:

¹⁰ Հայերեն բառերի ստուգաբանության հարցում նախ և առաջ իրանական աղբյուրներին դիմելը վատ սովորություն և նախապաշարում է այն ժամանակներից, երբ հայերենը համարվում էր իրանական լեզու: Վաղուց ժամանակն է ազատագրվելու այդ նախապաշարումից և հայերեն բառերի ծագման առաջնային աղբյուր դիտարկել հնդեվրոպական նախալեզվի արմատները: Այդ մոտեցման դեպքում իրանական փոխառություն համարվող բազմաթիվ բառեր կվերամեկնաբանվեն որպես բնիկ հայերեն բառեր: Այդ ուղղությամբ աշխատել են դեռ Հյուբշմանը, Աճառյանը և ուրիշներ, մեծ գործ է արել Գ. Զահուկյանը, սակայն դեռ շատ անելիք կա: Դեռ լիովին հաղթահարված չէ այն թյուրբանալիությունը, թե իբր հիմնականում իրանական ծագում ունեն *վ*-ով, *մ*սամբ նաև *պ*-ով, *ճ*-ով սկսվող բառերը, *զ/ժ* հերթագայությամբ բառազույգերը և այլն:

¹¹ Տե՛ս նաև **Ս. Մալխասեանց, Հայերեն բացատրական բառարան** (այսուհետև՝ Մալխ.), հ. 3, Ե., 1944, էջ 194:

սկզբնաձև՝ չունենալով իրանական որևէ իրական գուգահեռ (ՀԱԲ, 3, 180): Գ. Ջահուկյանը համաձայն է այդ կարծիքին: Նա նաև կապ է տեսել *ճամբար* «գլխակապ» բառի հետ (ՀՄԲ, 487): Ակնհայտ է, որ այս բառը փոխառյալ համարելու հիմքերը թույլ են, մանավանդ որ այդ բառը կա մի շարք բարբառներում, իսկ նմանակը՝ հունարենում՝ *κόμβος* «ժապավեն, կապ, վարդակապ», *κομβόω* «հանգույցներ» (Պոկ., № 1715, (s)kamb-ն (s)kemb- «ոլորվել, թեքվել»): Հետևաբար այն կարելի է համարել վերոհիշյալ *(s)k(h.)eu- «ծռել, թեքել; հարթել» նախաձևի ևս մի ածանցյալ՝ իմաստային այլ զարգացմամբ: Իմաստային անցման հիմքն այն է, որ ճոպանը, փոկը, շղթան մի կողմից՝ ծռելով, ճկելով, ոլորելով են պատրաստվում, մյուս կողմից՝ կիրառվում են փաթաթելու, շրջելու, կապակցելու նպատակով:

Ճանապարհ (*ճամբայ*, *ճամփայ*, բրբռ. *ճամխա*) «1. ուղի, շավիղ, կաճան, 2. (փխբ.) ելք, եղանակ, կերպ, միջոց» բառը Հ. Աճառյանը, հետևելով Նայբերգին, համարել է փոխառություն իրան. ենթադրյալ *čarana- «երթալ» + parθ- «անցք, գետանց» կազմությունից՝ արագաբան արտասանությամբ (*ճարանապարհ>ճանապարհ. ՀԱԲ, 3, 182-183): Գ. Ջահուկյանը համակարծիք է (ՀՄԲ, 488)¹²: Վերը նշված սկզբունքի համաձայն՝ իրանական ենթադրյալ ձևեր վերականգնելու փոխարեն առաջ ենք քաշում բնիկ հայկական ծագման վարկած: Ելնելով վերոհիշյալ *ճամբար* և ներքոհիշյալ *ճամբրուկ* բառերի հետ թե՛ ձևային, թե՛ իմաստային առնչությունից (ճամբարն ու ճանապարհը փոխկապակցված ենթակառուցվածքներ են. ճամբար հասնում են ճանապարհով, որը հարթեցրած, բայց և հաճախ կեռմաններով ու թեք ուղին է)՝ դիտարկում ենք դրանք որպես նույնարմատ բառեր: Ավելի հին ենք համարում *ճամբայ* տարբե-

¹² Տե՛ս նաև Գ. Ջահուկյան, *Հայոց լեզվի պատմություն: Նախագրային ժամանակաշրջան*, Ե., 1987, էջ 532:

րակը՝ *ճամբ* ընդհանուր արմատով, իսկ *ճանապարհ*-ը համարում ենք դրան զուգահեռ ինքնուրույն զարգացում և թերևս գրական լեզվում գերշտկված ու ընդլայնված տարբերակ: Առաջարկում ենք *ճամբ-այ* <*sk'ham-bh- <*kh.e-m- <*(s)k(h.)eu- «ծռել, թեքել; հարթել» ստուգաբանությունը (*m-ն և *bh-ն աճականներ են) (-այ վերջածանցի համար հմմտ. *առ-արկ-այ*, *արք-այ*, *մօր-այ*, *յօր-այ*, *ծառ-այ*, *քար ու քո-այ*, *ան-ուղղ-այ* և այլն): Մյուս տարբերակի համար առաջարկում ենք *ճանապարհ* <*sk'hanəb-ար-h- <*sk'hanə-b- <*(s)kh.e-n- <*(s)k(h.)eu- «ծռել, թեքել; հարթ» ստուգաբանությունը (-ար ածանցի մասին տե՛ս վերը՝ *ճամբար* բառի առիթով): Բառավերջի -h-ն հավանաբար համաբանական հավելում է *խորհ*, *խոնարհ*, *աշխարհ*, *շնորհ*, *նիրհ*, *սկիհ*, *դժգոհ*, *գրոհ*, *գոհ*, *հրդեհ*, *պատեհ*, *գոեհ*, *սեպուհ*, *սրահ*, *վստահ*, *գրահ*, *ագահ* և այլ բառերի ազդեցությամբ, ինչպես արդի հայերենում երբեմն հանդիպող *նշխարհ*, *նշտարհ*, *կտցարհ*, *աշխարհաբարհ*, *ոչխարհ*, *ժխորհ*, *ապաշխարհել*, *արհավիրք* և այլ կեղծ գրական ձևերը): Բարբառներում և խոսակցական լեզվում կա *ճնապա* ձևը: Մյուս կողմից՝ բանավոր խոսքում *հ* վերջնահնչյունը սովորաբար չի արտաբերվում, համր է նույնիսկ ըստ ուղղախոսական կանոնի: Բաղադրությունների մեջ ևս առավել տարածված են առանց *հ*-ի արտասանվող տարբերակները՝ */ճանապարել, ճանապարային, ճանապարորդ/* ևն: Մյուս՝ *ճամբայ* ձևը ևս ունի բարբառային տարատեսակներ՝ *ճամպայ*, *ճամփայ* (Մալխ., 3, 194), *ջամփայ*, *ճամբախ*, *ջամփոնք*, *ջամփոկ* և այլն:¹³ Այլալեզու զուգահեռներից հնարավոր է, որ կապ ունենա լատ. *camminus* «ուղի» (որից՝ իսպ. *camino*, պորտուգ. *caminho*, ֆր. *chemin* «ուղի, արահետ») բառի հետ, որի ծագումը հստակեցված չէ (ՎԲԱ):

¹³ Հավարիկի բարբառում գրանցված է *ճամբար* «ուղրապտույտ ճանապարհ» տարբերակը (*Հայոց լեզվի բարբառային բառարան*, հ. Դ, Ե., 2007, էջ 374):

Ճամբրուկ (բրբռ. *ճամբրայ*, նոր՝ *ճամպրուկ*) «1. (հնգ.) մազե պարկ, մախաղ; 2. ուղեպաշար, 3. ուղեպայուսակ» բառը Հ. Աճառյանը չի ստուգաբանել (ՀՄԲ, 3, 180): Գ. Ջահուկյանը ենթադրել է «փոխառություն՝ թերևս իրանական աղբյուրից»՝ «բայց բուն աղբյուրը չի հավաստված» վերապահությամբ (ՀՄԲ, 487): Նկատի ունենալով թե՛ հնչյունական, թե՛ իմաստային կապը *ճամբա* «ուղի», ինչպես նաև *ճամբար* «վրանատեղի» բառերի հետ՝ առաջարկում ենք *ճամբր-ուկ* <*ճամբ-ար- <*sk'ham-bh- <*kh.e-m- <*(s)k(h.)eu- «ծրել, թեքել; հարթել» ստուգաբանությունը (*m-ն և *bh-ն աճականներ են) (-ար ածանցի մասին տե՛ս վերը՝ *ճամբար* բառի աղիթով): Այլալեզու գուգահեռներից հիշենք՝ հ.բ.գերմ. scherbe, ն.գերմ. schrap «պայուսակ», հ.իսլ. skreppa «ուսապարկ», լատ. scirpea «ճամպրուկ», մ.իռլ. corb «սայլ» (նախապես՝ «զամբյուղ»), լիտվ. kařbas «զամբյուղ», ռուս. kórob, արևմ.ռուս. koróba, հ.պրուս. carbio «ջրադացի տուփ», լիտվ. kařbija «զամբյուղ», հ.եկեղ.սլավ. krabysji «փոքր տուփ, արկղիկ», լատ. corbis «զամբյուղ» (Պոկ. № 1742, *(s)kerb(h)-, *(s)kreb(h)-, *(s)kremb- շրջվել, ոլորվել), հուն. κάρταλ(λ)ος «զամբյուղ», κύρτος, κύρτη «վանդակ», ալբ. kjerthull «շրջանակ» (Պոկ., № 945, kert-, kerət-, krāt- «պտտվել, գլորվել, գալար»):

Շախիղ (*շաւեղ*, *շաւիղ*) «արահետ, կաճան, ուղի, ճանապարհ» բառը Հ. Աճառյանը Հյուբշմանի հետևողությամբ համարել է փոխառություն ասոր. šəwīlā «ճանապարհ, հետք» բառից (ՀՄԲ, 3, 506): Գ. Ջահուկյանը համակարծիք է (ՀՄԲ, 584): ՎԲԱ-ն տալիս է ասոր. šəwīlā սկզբնաձև: Հաշվի առնելով հոմանիշությունը *ճամբա* բառի հետ՝ առաջարկում ենք բնիկ հ.-ե. ծագման վարկած՝ ստուգաբանական հետևյալ բանաձևով. *շաւ-իղ* <*skhau- <*(s)k(h.)eu- «ծռել, թեքել; հարթել»¹⁴ (-իղ/-իլ ածանցի համար հմմտ. *խնծ-իղ*,

¹⁴ Ծ <*skh համապատասխանության համար հմմտ. *շեղ*, *շիլ* <*skhel- <*(s)kel- «ծռել, հենել» (ՀՄԲ, էջ 585, 587), *շեղբ* <*skhel-p- «կտրել, անջատել» (ՀՄԲ, էջ 585), *շիթ*

տորմ-իդ, կաթ-իլ, փաթ-իլ, տես-իլ, հմայ-իլ, ոջ-իլ, խաշ-իլ, խանձ-իլ և այլն (տե՛ս նաև ՀՄԲ, 806)): Ճ/շ հերթագայության համար հմատ. ճիւղ – շիւղ, ճիւ «ցողուն» – շիւ, ճեղ – շեղբ, ճորճոր – շորշոր են: Ասորական (սեմական) ձևի հետ նմանությունը կարելի է բացատրել նոստրատիկ առնչությամբ:

Կամար «1. (ճարտ.) միահարթ կորագիծ կառուցվածք, աղեղնաձև հեծան, կոճ (բրբռ.), 2. (գրք.) գոտի, մեջկապ» բառի այս երկու իմաստները Հ. Աճառյանը և Գ. Ջահուկյանը, հետևելով Հյուբշմանին, համարել են տարարմատ համանուն բառեր՝ առաջինը փոխառված հուն. καμάρα «կամար» ձևից (սա էլ՝ հ.-ե. *qam-/qem- «կորացնել, ծռել» արմատից), երկրորդը մ.պարսկ. kamar «գոտի» ձևից՝ առանց նախաձևը նշելու (ՀՄԲ, 2, 501-502, ՀՄԲ, 378): ՎԲԱ-ն, ըստ Պ. Քաուիի, այս երկուսը նույնացրել է՝ համարելով իրանական փոխառություն, որի նախաձևն է հ.-ե. *kh.em- «ծռել, թեքել, հարթել» արմատը: Հունարեն καμάρα «կամար, թաղածածկ սենյակ, սայլ» ձևից փոխառությունը ՎԲԱ-ն մերժել է 4 պատճառաբանությամբ: Նախ՝ *կամար* բառի ճարտարապետական իմաստը վկայված է նաև իրանական լեզուներում: Երկրորդ՝ հուն. καμάρα բառը նույնպես համարվում է իրանական փոխառություն: Երրորդ՝ հունարեն բառի α վերջնահնչյունը հայերենում արտացոլված չէ: Չորրորդ՝ հայ. բառը շատ հին է՝ հունարենից փոխառված լինելու համար (ՎԲԱ, կամար): Այս փաստարկները, սակայն, բավարար հիմք չեն պնդելու, թե հայերեն *կամար* բառը կարող է լինել միայն իրանական փոխառություն: Եթե *կամար* բառի բոլոր իմաստներն էլ հանգեցվում են հ.-ե. նույն նախաձևին, ապա հայերեն բառը կարող է օրինաչափորեն դուրս բերվել այդ նույն նախաձևից՝ առանց իրանական կամ այլ միջնորդության: Այս պնդման ստուգաբանական

<*skheth- «ցայտել, բխել» (ՀՄԲ, էջ 587), շիւ <*skhi-p- «կտրել, անջատել» (ՀՄԲ, էջ 588), շոյտ «փութկոտ, արագ» <*skheud- «նետել, հալածել» (ՀՄԲ, էջ 592) են:

բանաձևը կլինի հետևյալը. *կամ-ար* <*ska-m- <*(s)k(h).eu- «ծռել, թեքել; հարթել»¹⁵ (*m-ն աճական է) (վերջածանց -*ար*-ի մասին տե՛ս վերը՝ *ճամբար* բառի առիթով): Դարձյալ հիշենք հետևյալ կարևոր դրույթը: Եթե հայերեն որևէ բառ օրինաչափորեն և հիմնավորված կարելի է բխեցնել հ.-ե. հայտնի արմատից, ապա կարիք չկա հորինելու փոխառության վարկած կամ կառչած մնալու այդպիսի ավանդական վարկածին: Այլալեզու նույնարմատ զուգահեռներից հիշենք՝ լատ. *camur(us)* «կոր, ծոված, աղեղնաձև» (նախափտալիկ. **kameros*), սանսկ. *kmárati* «ծոված (մարմնով կամ մտքով)», պրսկ. *ǩæmæf* «1. գոտի, գոտկատեղ, 2. կամար, գմբեթ, կամուրջ», նախահուն. *κάμινος* «(որմնա)վառարան», լիտվ. *kaĩpas* «անկյուն, կացարան», լատ. *campus* «հովիտ և այլն» (ՎԲԱ, *Reconstruction:Proto-Indo-European/ kh.em-*), հ.հնդկ. *cāpa-* «աղեղ» (Պոկ., № 834, **kam-p-* «կռանալ, թեքություն, անկյուն»), լատ. *curvus* «ծուռ, կոր, կամարակապ», լիտվ. *skriejù, skriėti* «1. պտտվել, շրջանագծել, 2. թռչել կամարաձև» (Պոկ., № 1737, (s)*ker-3* «շրջվել, թեքվել»), գ.բ.գերմ. *himil, hielan* (ՀԱԲ, 2, 501) և այլն: *Կամար* բառի «գոտի» իմաստը, որ վկայված է միայն վաղ միջնադարում, հետագայում մարել է՝ արտահայտվելով *գոտի* հոմանիշով, բարբառներում՝ նաև իրանական *քամար* (*քյամար*) ուշ միջնադարյան փոխառությամբ: *Ճ/կ* (ճամբար-կամար) հերթագայության համար հմմտ. *ճուռն - կուռն, ճուռճուռ - կուռկուռ, ճուռիկ - կուռիկ* «գինու փոքր աման», *ճայթել* «ցատկոտել» (*Մալխ.*) - *կայթել, ճիճ* (ՀԼԲԲ)- *կիճ* «խայթոց», *լիճ - լիկ* «ավազան, լիճ» և այլն:

¹⁵ Կ<*sk համապատասխանության համար հմմտ. *կաղ* <*skal- <*(s)kel- «ծռել, հենել» (ՀԱԲ, էջ 375), *կեղ* «ծուռ, թյուր» <*skel- <*(s)kel- «ծռել, հենել» (ՀԱԲ, էջ 397), *կոփ* «տաշում, խփում, ծեծում» <*sko-ph- <*(s)kfp/b(h)- «սուր գործիքով կտրել, ձեղքել» (ՀԱԲ, էջ 430), *կռել* «կեղև» <*ski-t- <*(s)khei-t- «կտրել, անջատել» (ՀԱԲ, էջ 432):

Կամուրջ «ուղանցույց՝ գետի, ձորի, երկաթուղու կամ ճանապարհի վրայով» բառը Հ. Աճառյանը, հետևելով Յակոբսոնին, Մեյեին և այլոց, համարել է բնիկ հայ. բառ՝ որպես զուգաբանություն նշելով հուն. γέφυρα «1. պողոտա, 2. կամուրջ» բառը, սակայն նախաձև չի վերականգնել հնչյունական բարդությունների պատճառով (ՀԱԲ, 2, 502-503): Գ. Ջահուկյանը, կասկածով համաձայնելով այդ կարծիքին, փորձել է վերականգնել նախաձև՝ *g^umbhuriā- (°) (*g^uem- «գնալ, գալ» արմատի¹⁶ g) կամ *g^uobhuriā (*bh>*m հերթագայությամբ) և համեմատել է հուն. γέφυρα, լիտվ. gomorys «քիմք» բառերի հետ (ՀՄԲ, 379): ՎԲԱ-ն, ըստ Թ. Ռասմուսի, կապել է հուն. γέφυρα, իսեթ. ha-am-mu-ru-wa_a «գերան» ձևերի հետ՝ նշելով, որ դրանց միջև հարաբերությունը և ընդհանուր նախաձևը պարզորոշված չեն (ՎԲԱ, կամուրջ): Այլ մասնագետների ստուգաբանական մի շարք փորձերի մասին գրել է Հ. Մարտիրոսյանը՝ նկատելով, որ դրանք բավարար համոզիչ չեն, երբեմն էլ անհիմն են: Ապա համեմատել է հուն γέφυρα (նախիմաստը՝ «գերան»), իսեթ. hamu-ru(wa) «գերան», աբխազ. *qwəmbər- «գերան», արմ.վրաց. k'ip'orč'i «գերանակամուրջ» բառերը հայ. *կամուրջ* բառի՝ Խոտորջուրի և Համշենի բարբառներում ունեցած «ձող» իմաստի հետ և ենթադրել, որ դրանք բոլորն ունեն ընդհանուր միջերկրածովյան/պոնտական ծագում, որի աղբյուրը այդ լեզուներից մեկն է կամ մի այլ լեզու¹⁶: Հ.-ե. և քարթվելական լեզուներով բառերի նմանությունը կարող է բացատրվել նաև նոստրատիկ ընդհանրությամբ: Ինչևէ, շատ հեռուն չգնալու, սարուձոր չընկնելու և պատեպատ չխփվելու համար նկատենք, որ կամուրջը փաստորեն ճանապարհի տեսակ է, դրա այն վերգետնյա հատվածը, որն անցնում է որևէ խոչընդոտի (գետի, հեղեղատի, ձորի, կիրճի, ներկայումս՝ նաև երկաթգծի, հատվող

¹⁶ H. Martirosyan, *Etymological dictionary of the Armenian inherited lexicon*, «Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series, Volume: 8», Brill, 2008, էջ 351-353:

ճանապարհի) վրայով: Ուստի բնական կլինի ենթադրել, որ *կամուրջ* և *ճանապարհ* բառերը կարող են հ.-ե. նույն արմատից ծագած լինել¹⁷: Պարզագույն դեպքում կամուրջը գերան է կամ գերանակապ հարթակ¹⁸: Բայց առնվազն հայկական իրականության մեջ քիչ թե շատ լուրջ ու հիմնավոր կամուրջները սովորաբար կառուցվել են մեկ կամ ավելի թռիչքով քարե կամար(ներ)ով: Եվ ընդհարապես կամարի կիրառության մի կարևոր դրսևորումը հենց կամուրջն է: Ուրեմն պատահական չէ *կամուրջ* բառի հնչյունական և իմաստային կապը *կամար* բառի հետ: Դա նկատել են դեռևս ՆՀԲ-ն, Կլապրոտը, Լազարդը, Ֆիկը, սակայն հարաբերակցության բանաձևեր և նախաձև չեն առաջարկել: Միանգամայն բնական է, որ այդ երկու բառերն ընդհանուր ծագում ունենան: Դա է վկայում երկուսի էլ *կամ-* սկզբնամասը (արմատը), որ նաև բառակազմական հիմք է: Տարբերությունը դրանց ածանցներն են՝ *-ար* և *-ուրջ*: *-Ար/-իր/-որ/-ուր* ածանցին անդրադարձել ենք վերը (*ճամբար*, *կամար* բառերի առիթով): Ինչ վերաբերում է *-ուրջ*-ին, ապա դա կարելի է մեկնաբանել որպես նույն (*-ուր*) ածանցի և ջ աճականի միավորում¹⁹ (*-արջ/-ուրջ* ածանցի համար հմմտ. *բաղ-արջ*, *հաղ-արջ*, *եղ-ուրջ*, *հակ-ուրջ-ի*):²⁰ Այսպիսով՝ կարող ենք առաջարկել *կամ-ուր-ջ* <*skha-m- <*(s)kh.eu- «ծռել, թեքել; հարթել» ստուգաբանությունը (*m-ն աճական է): «Կամար-կամուրջ» իմաստային

¹⁷ «Կամուրջ – փողոց, ճանապարհ» անցման համար հմմտ. լատ. pons «կամուրջ» (<*póntonhıs- <*pent- «ուղի, ճանապարհ»), ռուս. pod «կամուրջ, փայտամած փողոց» (ՎԲԱ):

¹⁸ Հմմտ. անգլ. bridge «կամուրջ» <հ.-ե. *b^herw-, b^hrēw- «տախտակամած» (ՎԲԱ):

¹⁹ Զ աճականի համար հմմտ. *անուրջ*, *գաղջ*, *ջինջ* (*ջունջ*), *մրջին*, *շուրջ*, *ողջ*, *պղպջակ*, *ստեղջ* են (Հ. Աճառյան, *Հիականաար քերականություն հայոց լեզվի*, հ. 3, Ե., 1957, էջ 62-64):

²⁰ Բուն *-ուր* ածանցի համար կարելի է հիշել նաև *թափ-ուր*, *մր-ուր*, *բլ-ուր*, *բար-ուր*, *կտ-ուր*, *մաք-ուր*, *խանձ-ուր*, *թաք-թաք-ուր*, *կել-ուր-ք*, *սլ-ուր*, *ար-ուր-ք*, *ժոխ-ուր*, *կծոխ-ուր* և այլ կազմություններ:

անցման համար հիմնո. ռուս. мост «1. կամուրջ, 2. (մարզ.) մարմնի կորացած՝ կամարաձև դիրք», պրսկ. kamar, ադղ. лѣэмыдж, կաբար-դին. лѣэмыж, արաբ. qantara, իսպ. bóveda «1. կամար, 2. կամուրջ», իսպ. puente «1. կամուրջ, 2. ոտնաթաթի կամար» են: Այլալեզու նույնարմատ գուգահեռները տե՛ս վերը՝ *կամար* բառի առիթով: Դրանցից հատկանշական է լատ. *camur* «կոր, ծոված, ծուռ» բառը, որ ձևով գրեթե համընկնում է *կամուրջ*-ին: Հայերենի բարբառներում տարածված են դրափոխված *կարմունջ* ձևի տարբերակները (ՀԱԲ, 2, 503):

Կամարտել «սահմանագծել, սահմանել» բառը Հ. Աճառյանը չի ստուգաբանել (ՀԱԲ, 2, 502): Գ. Ջահուկյանը համարել է անհայտ ծագման (ՀԱԲ, 382): Հնարավոր ենք համարում կապը *կամար* բառի հետ՝ *կամարտել* <*կամարատել < կամար-ատ-ել բառակազմական բանաձևով, որի համաձայն՝ *կամար*-ը հնում թերևս ունեցել է նաև «սահման, սահմանագիծ» իմաստը:

Մենեակ «ապրելու խուց, ներքին բնակարան, շտեմարան, մառան, գանձարան, կանանոց» բառը Հ. Աճառյանը չի ստուգաբանել (ՀԱԲ, 4, 201): Գ. Ջահուկյանը, համեմատելով հուն. σκηνή «վրան, բեմ, սրահ», ռուս. сень «հովանի», сени «սրահ, նախասենյակ» բառերի հետ, կասկածով կապել է հ.-ե. <*sk'i- «թույլ փայլել, ստվեր» արմատին՝ նշելով սակայն, որ «հնչյունական հարաբերությունը պարզ չէ» (ՀԱԲ, 675-676): ՎԲԱ-ն, ըստ Օլսենի և Գիպերտի, համարել է փոխառություն միջին իրան. *sēniyak < հին իրան. *sayanīyaka- (բառացի «այն, որի մեջ պետք է քնել, ննջարան») ենթադրյալ ձևերից՝ դրանք կապելով հ.-ե. *key- («պառկել») արմատին: Նկատի ունենալով այս տարակարծությունները՝ առաջարկում ենք այս բառը կապել հ.-ե. վերոհիշյալ *(s)k(h.)eu- «ծռել, թեքել; հարթել» արմատին, որի ածանցյալներից են, ինչպես նշել ենք վերը, լատ. camera «սենյակ, խուց, խցիկ, թաղածածկ սենյակ», անգլ.

chamber «1. սենյակ, 2. ննջարան, 3. դահլիճ, 4. գրասենյակ, 5. բանտախուց» (< ֆր. chambre «սենյակ»), կատալոն. cambra «սենյակ, ննջարան», հուն. *καμάρα* «կամարավոր սենյակ» բառերը: Ստուգաբանական բանաձևը կլիինի հետևյալը. *սեն-եակ* <*(s)k'en- <*(s)k(h.)eu- «ծռել, թեքել; հարթել»²¹ (*m/n-ն և *sk'-ն աճականներ են) (-եակ ածանցի համար հմմտ. *երկ-եակ, ինն-եակ, հարիւր-եակ, մաշկ-եակ, ինքն-եակ, ջերմն-եակ, օթ-եակ, երկուոր-եակ* ևն (տե՛ս նաև ՀՄԲ, 803)): Ըստ երևույթին ի սկզբանե *սենեակ* են կոչվել թաղածածկ սրահները, քանի որ թաղը (կամարաձև ծածկը) ծագումնաբանորեն կապ ունի կամարի հետ, իսկ *կամար* բառը, սույն ուսումնասիրության համաձայն, փաստորեն նույնարմատ է *սենեակ* -ին: *Կ/ս* (կամար-սենեակ) հերթագայության համար հմմտ. *կորթին -սաթիր* «ծորթին», *կոկորդ-սոսորդ* և այլն: Հայերենում և այլ լեզուներում սովորական է նաև *մ/ն* հերթագայությունը՝ անկախ դիրքային փոխադեցությունից:

Խրճիթ (խրջիթ, խոճիթ, խրճիկ) «հյուղակ, աղքատիկ տնակ, խցիկ» բառը Հ. Աճառյանը չի ստուգաբանել (ՀՄԲ, 2, 432): Գ. Ջահուկյանը համարել է անհայտ ծագման (ՀՄԲ, 355): Հաշվի առնելով իմաստային առնչությունը *սենեակ* բառի հետ՝ առաջարկում ենք նույն արմատի հետ կապել նաև այս բառը ստուգաբանական հետևյալ բանաձևով. *խրճիթ* <*(s)khōr-g^wy- <*(s)k(h.)eu- «ծռել, թեքել; հարթել»²² (*r-ն և *g^wy-ն աճականներ են)

21 Ս <*(s)k' համապատասխանության համար հմմտ. *սալարիլ* «թաքնվել» <*(s)k'al- <*(s)k'el- «ծածկել, թաքցնել, պահել» (ՀՄԲ, էջ 662), *սալ* «կարծր հարթ քար» <*(s)k'elā- <*(s)k'ei- «սրել» (ՀՄԲ, 4, էջ 155: ՀՄԲ, էջ 662), *սեղմ* <*(s)k'el- «ծածկել, պատել» (ՀՄԲ, էջ 675), *սեթ* <*(s)k'el- «աճեցնել, սնել» (ՀՄԲ, էջ 676) ևն:

22 Իս <*(s)kh համապատասխանության համար հմմտ. *խլեզ* <*(s)khōleig'h- <*(s)kel- «ծռել» (ՀՄԲ, էջ 333), *խլիքոս* <*(s)khēlidro- <*(s)kel- «քշել, արագ շարժել» (ՀՄԲ, էջ 333), *խնջոյ(ք)* <*(s)khendhi-o- <*(s)khendh- «խնդալ» (ՀՄԲ, էջ 336), *խոյզ* <*(s)kheu-gh- <*(s)keu- «ուշադրություն դարձնել, զննել, դիտել» (ՀՄԲ, էջ 340) ևն:

(-իթ/-աթ/-ոթ/-էթ/-ուիթ ածանցի համար հմմտ. *գալ/-իթ, կնճ/-իթ, կող-կող-իթ, փաթ-աթ-ել, փոթ-ոթ, սոռ-ոթ-այ, փաթ-էթ, խարխ-ուիթ, մոռ-ուիթ* և այլն): *Խրջիթ* տարբերակի դեպքում երկրորդ ածականը կլինի *g^wh: Այլալեզու նույնարմատ գոլգահեռներից հիշենք հ.հնդկ. *kuṭi* «խրճիթ, խցիկ, տնակ» (Պոկ., № 945, *kert-*, *kerət-*, *krāt-* «պտտվել, գլորվել, գալար»)՝ *U/խ* (սենեակ-խրճիթ) հերթագայության համար հմմտ. *խոր- սոր, խարխախ- սարխախ, խուն «սակավ» - սուն «քիչ»* (ՀՄԲ, 2, 345), *փխրել - փտրել* ևն:

Եզրակացություն

Այսպիսով՝ ներկայացված հ.-ե. ծագման բնիկ հայերեն մի քանի բառեր (*ճամբար, ճամբարակ* «ճոպան, փոկ, շղթա», *ճանապարհ* (*ճամբայ*), *ճամբրուկ, շավիղ, կամար, կամուրջ, կամարտել, սենեակ, խրճիթ*) մինչ այժմ մեծ մասամբ համարվել են կա՛մ հավաստի ստուգաբանություն չունեցող (անհայտ ծագման), կա՛մ փոխառություն այլ լեզվից: Հնչյունական, ձևային և իմաստային վերլուծությունների հիման վրա առաջարկվում են այդ բառերի ստուգաբանության նոր վարկածներ, որոնց համաձայն՝ դրանք սերվում են հ.-ե. *(s)k(h.)eu- «ծռել, թեքել; հարթել» արմատից:

23 Իմաստային առումով *սենեակ, տնակ* բառերին առնչվում է նաև *խուց* բառը, որը նույնպես հնարավոր է բխեցնել նույն *(s)k(h.)eu- «ծռել, թեքել; հարթել» արմատից, սակայն հաշվի առնելով *խցել* «ճեղքը մի բանով փակել», *խցան* «փակիչ, կափարիչ» և այլ ածանցյալների առկայությունը՝ կարծում ենք, որ ավելի համոզիչ է հ.-ե. *(s)keu- «ծածկել, փաթաթել» արմատի հետ կապելը, որը և արել են Գ. Ջահուկյանը, Բ. Օլսենը և Յ. Պոկոռնին (ՀՄԲ, էջ 350): Նույն *(s)keu- «ծածկել, փաթաթել» արմատից է *խուղ (հիւղ)* «խրճիթ» բառը (ՀՄԲ, 2, էջ 416: ՀՄԲ, էջ 347): Կարծում ենք՝ *խուց, խուղ*-ին նույնարմատ են *քողտիկ, քոլիկ, հոլիկ*, գուցե նաև *կոկալ, քոնձախ, քցուլակ, ծղաղակ* բառերը, որ հումանիշ են *խրճիթ*-ին:

Օգտագործված գրականություն

- Աճառյան Հ., Հայերեն արմատական բառարան, հ. 3, Ե., 1977:
- Աճառյան Հ., Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի, հ. III, Ե., 1957:
- Զաքարյան Հ., & սկզբնահինյունով մի քանի բառերի ստուգաբանություն.- «Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոն. Գիտական աշխատություններ», 1-2 (22), 2019 (խմբ.՝ Ս. Հայրապետյան), Գյումրի, էջ 228-238:
- Հայոց լեզվի բարբառային բառարան, հ. Դ, Ե., 2007:
- Մալխասեանց Ս., Հայերեն բացատրական բառարան, հ. 3, Ե., 1944:
- Ջահուկյան Գ., Հայերեն ստուգաբանական բառարան, Ե., 2010:
- Ջահուկյան Գ., Հայոց լեզվի պատմություն: Նախագրային ժամանակաշրջան, Ե., 1987:
- Martirosyan H., Etymological dictionary of the Armenian inherited lexicon, «Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series, Volume: 8», Brill, 2008.
- Nikolaev S., Database of Indo-European etymology. - <http://starling.rinet.ru/cgi-bin/response.cgi?root=config&morpho=0&basename=\data\ie\piet&first>
- Pokorny J., Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. Bern-München, 1959. - <http://dnghu.org/indoeuropean.html>
- Wiktionary / <https://en.wiktionary.org/wiki>

Zakaryan Hovhannes - The Etymology of Armenian Words Ճամբար, կամար, սենեակ, etc.- Armenian words Ճամբար, կամար, սենեակ, etc are not etymologized or are considered to be borrowings. The article, dwelling upon phonetic, morphemic and semantic analyses, puts forward new etymologies for them as native Armenian words derived from the Indo-European root **(s)k(h)eu-* "to bend, to curve; to smooth". They are: Ճամբար «camp» <Ճամբ-ար <*sk'ham-bh- <*kh.e-m- <*(s)k(h)eu-,

ճամբայ (*ճամփայ*) «road, way» <*ճամբ-այ* <*sk'ham-bh- <*kh.e-m- <*(s)k(h).eu-, *ճամբրուկ* (*ճամպրուկ*) «bag made of hair; suitcase» <*ճամբր-ուկ* <*ճամբ-ւր- <*sk'ham-bh- <*kh.e-m- <*(s)k(h).eu-, *շալիղ* «path, way» <*շալ-իղ* <*skhau- <*(s)k(h).eu-, *կամար* «arch, vault; belt» <*կամ-ար* <*ska-m- <*(s)k(h).eu-, *կամուրջ* «bridge» <*կամ-ուր-ջ* <*skha-m- <*(s)kh.eu-, *սենեակ* «chamber, room; cabinet» <*սեն-եակ* <*(s)k'en- <*ske-m- <*(s)k(h).eu-, *խրճիթ* «hut, poor cottage; cabin» <*խրճ-իթ <*խուրճ- <*(s)khōr-g^wy- <*skō-r- <*(s)k(h).eu-, etc.

Keywords: Proto-Indo-European, vowel gradation, root variants, initial sound, s-mobile, determinative, affix.

Zakaryan Hovhannes, Phd in Philology, Associate Professor, the Head of Linguistic Department of "Tatev" Center of Research and Education.

Закарян Оганес - Этимология армянских слов *ճամբար*, *կամար*, *սենեակ* и т. д. - Армянские слова *ճամբար*, *կամար*, *սենեակ* и т. д. считаются заимствованными или же не этимологизированными. В настоящей статье на основе фонетического, словообразовательного и семантического анализов предлагаются их новые этимологии, согласно которым данные слова являются исконно армянскими словами, возникшие от индоевропейского корня *(s)k(h).eu- «сгибать, наклонять; «сглаживать». Эти этимологии: *ճամբար* «лагерь» <*ճամբ-ար* <*sk'ham-bh- <*kh.e-m- <*(s)k(h).eu-, *ճամբայ* (*ճամփայ*) «дорога, путь» <*ճամբ-այ* <*sk'ham-bh- <*kh.e-m- <*(s)k(h).eu-, *ճամբրուկ* (*ճամպրուկ*) «сумка из волос; чемодан» <*ճամբր-ուկ* <*sk'ham-bh- <*kh.e-m- <*(s)k(h).eu-, *շալիղ* «тропинка, путь» <*շալ-իղ* <*skhau- <*(s)k(h).eu-, *կամար* «арка, свод; пояс» <*կամ-ար* <*ska-m- <*(s)k(h).eu-, *կամուրջ* «мост» <*կամ-ուր-ջ* <*skha-m- <*(s)kh.eu-, *սենեակ* «комната, кабинет» <*սեն-եակ* <*(s)k'en- <*ske-m- <*(s)k(h).eu-,

իւրճիթ «хижина, изба; кабина» < **իւրճ-իթ* < **իււրճ-* < *(s)khōr-g^wy- < *skō-r- < *(s)k(h.)eu- и т. д.

Ключевые слова: праиндоевропейский язык, чередование гласных, корневые варианты, начальный звук, s-mobile, детерминатив, аффикс. Закарян Оганес, к.ф.н., доцент, руководитель лингвистического отдела Научно-образовательного комплекса "Татев".